

Peatükk 5

ABIELLUMUS

501. **Abiellumuse**¹ käsitlemine hõlmab **abielude**² sõlmimist, st selliste (**abielu ühenduste**³ ehk **kooselude**³ moodustumist vastassoost isikute vahel, millega kaasnevad seaduse või tavadega määratud õigused ja kohustused; samuti abieluinimeste *kvantitatiivsete ja kvalitatiivsete tunnuste* (131-5,6) ja *abielude lõppemise* (510-3) uurimist. Laias mõttes hõlmab abiellumus ka seaduslikult registreerimata *paaride* (503-8) uurimist, kui see nende esinemissageduse tõttu vajalikuks osutub. **Abiellumine**⁴ ehk **abielusõlmimine**⁴ ehk **laulatus**⁴ on seaduse või tavadega määratud tseremoonia, millega seatakse sisse abieluühendus **mehe**⁶ (**abielumehe**⁶) ja **naise**⁷ (**abielunaise**⁷) kui **abikaasade**⁵ (**kaasade**⁵ ehk **abielupoolte**⁵) vahel. Mõlemaid abikaasasid koos nimetatakse **abielupaariks**⁸.

4. Abiellumist on vanemas eesti keeles nimetatud ka **paariheitmiseks** ehk **paariminekuks**, mille puhul toimuv tseremoonia on **paaripanek**. Abiellumise tähistamiseks korraldatavat pidu nimetatakse **pulmaks** ehk **pulmapeoks**.

5. Abikaasat nimetatakse eesti keeles ka **elukaaslaseks**.

6.-7. Abiellumisel, samuti vahetult enne või pärast seda on mees **peigmees**, **peig** ehk **peiu**, naine aga **pruut** ehk **mõrsja**. Pärast abiellumist nimetatakse abielumeest eesti keeles ka **naisemeheks**, abielunaist **mehenaiseks**.

502. **Abieluseadused**¹ ja **abielutavad**² erinevad ühiskonniti. **Ainuabielu**³ ehk **monogaamia**³ puhul ollakse abielus samaaegselt vaid ühe vastassoost isikuga, **mitmikabielu**⁴ ehk **polügaamia**⁴ puhul aga mitme isikuga üheaegselt. Eristatakse **mitmemehepidamist**⁵ ehk **polüandriat**⁵, kus naisel on mitu meest, ja **mitmenaisepidamist**⁶ ehk **polügüüniat**⁶, kus mehel on mitu naist. Terminit *polügaamia* kasutatakse sageli polügüünia tähenduses.

503. Mõnedes maades muutub abielu seaduslikuks **ilmaliku laulatuse**¹ ehk **abielu registreerimisega**¹ vastavas riigiasutuses, teistes tunnistatakse seaduslikuna **kiriklikku laulatust**², mis sõlmitakse kiriku poolt määratud viisil. Teatud tingimustel võidakse eri maades ühiskondlikult või seaduslikult tunnustada ka selliseid püsivaid abieluühendusi, mida ei ole seaduses ettenähtud korras registreeritud või kiriklikult pühitsetud, nt **tavaõigusel põhinev abielu**³ ehk **tavaabielu**³. **Vabaabielu**⁴ tähistab sotsiaalselt tunnustatud püsivat paari, ka mõistel **prooviabielu**⁴ võib olla samalaadne

kõrvaltähendus. Väljenditega **kohustusteta kooselu**⁵ ja **ajutine kooselu**⁶ tähistatakse vähem püsivaid vahekordi, mis ei eelda **abielulist kooselu**⁷. Sõna **paar**⁸ kasutatakse nii registreeritud kui registreerimata kooselu kohta.

3. Võõrsõnalise vastena on kasutatud ka terminit **konkubinaat**, tavaabielus elava naise kohta **konkubiin**.

4. Vabaabielu pooli nimetatakse vastavalt **vabaabielumeheks** ja **vabaabielunaiseks**.

4.-7. Juriidiliselt vormistamata abielude kohta võib eesti keeles kasutada ka terminit **registreerimata abielu**; selle tähendus on sama mis vabaabielul.

Rahvaloendusel arvestatakse täiskasvanute **abielulisust** küsitletavate enesemääratluse kaudu, seega lisaks registreeritud abieludele arvestatakse ka neid vabaabielusid, mille puhul abikaasad end ise abielusolijateks peavad.

504. Paljudes riikides on **minimaalne abiellumisvanus**¹ ehk **abiellumisvanuse alampiir**¹ kehtestatud seadusega. See on riigiti erinev ja võib olla erinev ka soolises lõikes. Abielu lähedaste veresugulaste vahel, s.o **sugulusabielu**², on seaduse või tavadege harilikult keelatud. Isikud, kes sel põhjusel ei saa teineteisega abielluda, loetakse abiellumiseks keelatud **sugulusastmes**³ (vrd 114-4) olevateks.

1. Eestis on abiellumisvanuse alammääraks nii meestele kui naistele 18 aastat, eriootsusega võidakse seda alandada 16 aastani.

505. Mõnedes maades peab *abiellumisele* (501-4) eelnema **abiellumiskuulutuse avaldamine**¹ või **mahakuulutamine**¹, mis annab avalikkusele kavatsetavast sündmusest teada ja võimaldab neil, kel selleks põhjust, astuda üles sõlmimisele tuleva abielu vastu. Paljudes maades peavad abiellujad enne abiellumistseremooniat saama **abiellumisloa**². Pärast tseremooniat antakse **noorpaarile**⁴ tavaliselt kätte **abielutunnistus**³. Mõnedes keeltes on olemas termin **abielu jõusseastumine**⁵ ehk **abielu jõustumine**⁵, mida kasutatakse märkimaks seksuaalse kooselu algust abikaasade vahel.

1. Abiellumisele võib eelneda **kihlus**, mis kujutab endast rohkem või vähem vormilist lubaduse andmist abielluda oma **kihatuga**.

506. Kui mõlemad abikaasad kuuluvad samasse rahvastikurühma (nt suguharru, klanni, kasti), siis on tegemist **endogaamia**¹ ehk **rühmasisese abieluga**¹. Seda terminit kasutatakse ka märkimaks abikaasade samasse sotsiaalsesse või geograafilisse **isolaati**² kuulumist. Vastupidist juhtu nimetatakse **eksogaamiaks**³ ehk **rühmaväliseks abieluks**³. **Segaabielu**⁴ on abielu eri rahvustesse, rassidesse, usunditesse jne kuuluvate isikute vahel. Kui abielu on sõlmitud teatud ühiste sotsiaalsete, füüsiliste või vaimsete

tunnustega isikute vahel, nimetatakse seda **homogaamiaks**⁵, vastupidist **heterogaamiaks**⁶.

4. Eristatakse **segarahvusest abielu**, kus abielupooled on eri rahvustest, samuti nagu **segausulist, segarassilist** jms **abielusid**.

6. Varanduslikult või ka muude tunnuste poolest väga erinevate abikaasade (rikka ja vaese) abielu on nimetatud eesti keeles **ebavõrdseks abieluks**.

*
* *

510. Abikaasade **abieluaja**¹ möödumine või, teisisõnu, **kooselu lõpp**² toimub samaaegselt **abielu lõppemisega**³ ehk **abielu lagunemisega**³. Ühtlasi tähendab see kõikide abikaasa seisundist tulenevate seaduslike kohustuste lõppemist, sh seaduslike takistuste kadumist uuesti abiellumiseks. Kui abielu lõpeb ühe abikaasa surma tõttu, nimetatakse teist abikaasat **leseks**⁶ (**leskmeheks**⁴ või **lesknaiseks**⁵). Lesena elavat ajavahemikku nimetatakse **lesepõlveks**⁷.

6. Leseks jäämist nimetatakse eesti keeles **lesestumiseks**.

511. Riikides, kus tunnustatakse seaduslikku **(abielu)lahutust**¹, võib *abielu lõppeda* (510-3) ühe või mõlema abikaasa soovil **lahutusotsuse**² põhjal. Mõnedes maades saab üks abielupool end teisest **lahi öelda**³. Isikut, kelle abielu on lõppenud lahutusega, nimetatakse **lahutatuks**⁴ (**lahutatud meheks**⁵ või **lahutatud naiseks**⁶).

2. Eestis teeb lahtusotsuse reeglina kohus. Kui abielupaaril pole lapsi ega omavahelist varanduslikku vaidlust, toimub lahtus Perekonnaseisuametis.

512. Mõnedes riikides järgitakse seaduse või tavadega kehtestatud **abielu lahutamatus**¹ põhimõtet ja *abielulahutus* (511-1) ei ole lubatud; sel juhul võib *abielu lõppeda* (510-3) vaid ühe abikaasa surmaga. Siiski võib kooskõla puudumine viia abikaasade **lahkuminekuni**² kehtivatest seadustest olenemata. See võib toimuda **tegeliku lahuseluna**³ vormis üksmeelse otsuse põhjal, ühe abikaasa teise poolt **mahajätmise**⁴ näol või **seadustatud lahuseluna**⁵. Viimane vabastab pooled teatud kohustustest, sh kooselamise kohustusest, kuid ei luba kummalgi neist sõlmida uut abielu. Abielus olevaid isikuid, kelle kooselu on lõppenud lahkumineku teel, nimetatakse **lahuselavateks**⁶. Abielu, kus abikaasad ei ela enam koos, kuid mis pole seaduslikult lahutatud, võib nimetada **purunenud abieluks**⁷.

513. Teatud tingimustel saab kohus teha **abielu tühistamisotsuse**¹ ehk **abielu annuleerimisotsuse**¹. Sel juhul pole tegemist **seadusjõulise abieluga**² vaatamata abiellumisteremoonia toimumisele. Termin **lõppenud abielu**³ ehk **lagunenud abielu**³ all mõistetakse tihti ka kehtetuks tunnistatud abielujuhte ja seadustatud lahuselujuhte, kuigi juriidiliselt abielu siis ei lõpe. Sobivam on sellistel juhtudel kasutada terminit *kooselu lõpp* (510-2), mis pealegi võib hõlmata ka seaduslikult registreerimata abielude lagunemist.

514. Seaduse või tavade määratud abiellumistingimustele vastav isik on õiguslikust seisukohast **abiellumisvõimeline**¹, sellised isikud moodustavad **abiellumisvõimelise rahvastiku**²; **abiellumisvõimetu rahvastik**³ koosneb isikuist, kellel selline võimalus seaduse või tavade kohaselt puudub. **Abieluturg**⁴, kus **tutvusringkonna**⁵ seast toimub **elukaaslase valik**⁶, ei hõlma siiski kogu abiellumisvõimelist rahvastikku; **abikaasakandidaatide**⁷ hulgast võib osa isikuid kasvõi ajutiselt kõrvale jääda tervislike või muude abiellumist takistavate asjaolude tõttu. Lesed ja lahutatud võivad uuesti abielluda, mistõttu osutub vajalikuks eristada **esmasabiellumust**⁸ ja **kordusabiellumust**⁹. Kuna **abielujärjekord**¹⁰ ehk **abielujärjestus**¹⁰ võib abikaasade jaoks olla erinev, jääb termini *esmasabiellumine* tähendus ebaselgeks, kui ei ole täpsustatud, kas ta käib *peigmehe* või *pruudi* (501-6-7*) või mõlema kohta; täpsustuse puudumisel mõistetakse esmasabielu all *vallalise mehe* (515-3) ja *vallalise naise* (515-4) vahel sõlmitud abielu.

8.-9. Moodustatud ühendusi nimetatakse vastavalt **esmasabieluks** ja **kordusabieluks**.

515. Rahvastikku võib rühmitada **perekonnaseisu**¹ järgi. **Vallalised**² ehk **üksikud**² on **vallalised mehed**³ ja **vallalised naised**⁴, kes pole kunagi abielus olnud. **Abieluinimeste**⁵, **abielus meeste**⁶ ja **abielus naiste**⁷ rühm koosneb neist abiellunuist, kelle abielu pole veel *lõppenud* (513-3). **Eales abielus olnute**⁸ hulka kuuluvad kõik peale vallaliste.

3.-4. Küllalt kaua abiellumiseas olnud vanemat vallalist meest ja naist on eesti keeles nimetatud **vanapoisiks** ja **vanatüdrukaks** ehk **vanapiigaks**.

*

* *

520. Abielude sõlmimise sagedust mõõdetakse **abiellumuskordajate**¹ ehk **abiellumuskoeffitsientidega**¹, mille hulgas **abiellumuse üldkordaja**² on kõikide mingil ajavahemikul sõlmitud abielude arvu ja sama perioodi keskmise rahvaarvu suhe. Termineid **meeste abiellumus**³ ja **naiste abiellumus**⁴ kasutatakse eri soost inimeste abiellumissageduse väljendamiseks. **Soo-abiellumuskordaja**⁵ arvutatakse vastavast soost *abiellumisvõimelist rahvastikku* (514-2) aluseks võttes. Tavaliselt eristatakse **esmasabiellumuse üldkordajat**⁶, mis väljendab esmakordselt abiellu astunud meeste või naiste ja vastavast soost *vallaliste* (515-2) suhet, ja **kordusabiellumuse üldkordajat**⁷, mis väljendab teist või enamat korda abiellunute ja *leskede* (510-6) ning *lahutatute* (511-4) arvu suhet. Kui on olemas andmed meeste ja naiste **abiellumisvanuse**⁸ kohta, saab arvutada **abiellumuse vanuskordajad**⁹ ja **keskmise abiellumisvanuse**¹⁰. Abiellumise vanuskordaja on mingil ajavahemikul teatavas vanuses või vanusrühmas abiellunud meeste või naiste arvu ning samas vanuses ja samast soost *abiellumisvõimelise rahvastiku* (514-2) suhe. **Abikaasade vanusevahet**¹¹ saab uurida abikaasade **vanuskombinatsioonide**¹² jaotuse alusel.

2. Mõnikord leitakse abiellumuse üldkordaja abiellunute arvu ja keskmise rahvaarvu suhtena. Abiellumuse üldkordajat ei tohi segi ajada **keskmise abielulisusega**, mis leitakse *abielus olijate* (515-5) arvu jagamisel sama perioodi keskmise rahvaarvuga.

9. Terminitega **abiellumissagedus** ja **esmasabiellumissagedus** väljendatakse mõnikord ka teatud vanuses sõlmitud abielude või esmasabielude arvu ja kogu vastavas vanuses rahvastiku arvu suhet sõltumata perekonnaseisust (abiellumisvõimelisusest). Terminid **kumulatiivne abiellumus** ja **kumulatiivne esmasabiellumus** leiavad laialdast kasutamist kohortuuringuis.

521. Abielulevimust ehk *abielulisust* (503-4-7) meeste või naiste põlvkonnas mõõdetakse **lõpliku vallalisusega**¹. See on tavaliselt samaväärne **vallalisusmääraga**² 50ndaks eluaastaks, sest hiljem esineb esmasabielusid harva. Vallalisusmäär vanusrühmade kaupa saab arvutada **esmasabiellumise tõenäosuste**³ abil; see tõenäosus näitab nende vanuses x olevate vallaliste osatähtsust, kes abielluvad enne vanuseni x+1 jõudmist, suremust arvestamata. Praktiliselt saadakse vallalisusmäär siiski enamasti rahvaloendusandmetest, võttes selleks vastavas vanuses **vallaliste osatähtsuse**⁴. Kui on andmed esmasabiellu astunute abiellumisvanuse kohta, võib arvutada **keskmise esmasabiellumisvanuse**⁵, **esmasabiellumise mediaanvanuse**⁶ ja **esmasabiellumise moodvanuse**⁷. Andmete puudumisel abiellumisvanuse kohta võib arvutada **vallaliste keskmise abiellumisvanuse**⁸, võttes aluseks rahvaloendusandmetest saadavad vallaliste osatähtsused vanuseti.

522. **Abiellumustabel**¹ sarnaneb ülesehituselt *elutabeliga* (432-1). **Abiellumuse brutotabel**¹ sisaldab vanuseti *esmasabiellumise tõenäosusi* (521-3) ja

vallalisusmäärasid (521-2), samuti **esmasabielude arvu**² tabelkohordis valitseva abiellumusintensiivsuse korral suremust mitte arvestades; ta annab ka **vallaliste arvu**³ kohordis igaks täppisvanuseks. **Abiellumuse netotabel**⁴ võtab lisaks abiellumusele arvesse ka suremust ja on üheks *mitmiktabeli* (153-4) esinemisjuhiks. Selline tabel sisaldab **vallaliste elulejate**⁵ arve, **eales abielus olnud elulejate**⁶ arve, **vallaliste elulemistõenäosusi**⁷ ja **keskmist eeldatavat abieluvälist eluiga**⁸.

523. **Lahutumuskordajaid**¹ ehk **lahutumuskoeffitsiente**¹ võib arvutada mitmel viisil. **Lahutumuse üldkordaja**² on teatud ajavahemikul toimunud lahutuste arvu ja selle ajavahemiku keskmise rahvaarvu suhe. Mõnikord kasutatakse jagajana keskmise rahvaarvu asemel keskmist abielupaaride arvu, siis saab leida **abieluinimeste lahutumuse üldkordaja**³. Kui lahutused on rühmitatud lahutajate vanuse või abielu kestuse järgi, saab arvutada **lahutumuse vanuskordajad**⁴ ja **lahutumuse kestuskordajad**⁵. Veel ühe lahutuste sagedust kirjeldava näitaja võime saada, kui leida **lahutuste arv sõlmitavate abielude kohta**⁶.

6. See on perioodnäitaja, mis väljendab ühel ja samal ajavahemikul lahutatud abielude arvu ja sõlmitud abielude arvu suhet. Tihti on seda näitajat kasutatud ebaõigesti, mõistes teda kui lahutusega lõppevate abielude osatähtsust vaatlusperioodil sõlmitud abieludest.

Pölvkonnauuringus on järjestikuste aastate kestel toimunud lahutuste summa ja abielukohordi esialgse suuruse suhte alusel võimalik leida **kumulatiivne lahutumusmäär**.

524. Vajalike andmete olemasolul võib arvutada **abielu lõppemise tõenäosused**¹, mis väljendavad kummagi soo jaoks abielu lagunemise tõenäosust lesestumise või lahutuse tagajärjel vastavalt **abielu kestusele**²; abielu lõppemise tabel on *mitmiktabeli* (153-4) üks rakendusi. Kordusabiellumuse tabelleid *leskedele* (510-6) ja *lahutatutele* (511-4) on andmete olemasolul samuti võimalik arvutada, kuid põhilise kordusabiellumuse näitajana kasutatakse siiski **kordusabiellumissagedust**³ leskede ja lahutatute hulgas. Kordusabielude sagedust arvutatakse sageli nii lesestumise- või lahutamisevanuse lõikes kui ka lesestumisest või lahutamisest kordusabieluni möödunud aja lõikes. Viimane esitus võimaldab arvutada **keskmist intervalli lesestumise ja kordusabiellumise vahel**⁴ ning **keskmist intervalli lahutamise ja kordusabiellumise vahel**⁵.